

SOME CONCEPTS OF PETRU CARDU'S POETRY**UNELE CONCEPȚII DESPRE POEZIA LUI PETRU CÂRDU****Simona ONCIU**

Universitatea din Novi Sad

Facultatea de Filosofie

Departamentul de Limba și Literatura Română

simona.onc@gmail.com**Abstract**

The poetry of Petru Cârdu brought a new sequence to the literature of Voivodina, which later went on to become one of the many foundations of the European literature. It carried along novelty and originality that opened new opportunities and possibilities towards meditation and philosophizing. The lyrics that the great poet Petru Cârdu brought to light, along with a range of other well-known writers, not only revived the Romanian literature in Voivodina, but placed it in the centre of the European literature.

Rezumat

Prin poezia lui Petru Cârdu literatura din Voivodina a primit o notă inedită sub cupola literaturii europene, aducând o prospețime, uneori o înfiorare, tendință spre meditare, spre filozofare. Cu astfel de versuri, poetul Petru Cârdu trage perdeaua așternută peste literatura românească din Voivodina, încât prin numele lui și a încă un șir de nume de scriitori din Voivodina, așează literatura română de pe aceste meleaguri în circuitul literar european.

Keywords: *Romanian literature in Voivodina, poetry, Petru Cardu, postmodernism***Cuvinte-cheie:** *literatura română din Voivodina, poezie, Petru Cârdu, postmodernism*

Limitele temporale, anii șaptezeci și optzeci, care delimitează spațiul de manifestare al interesului acestei lucrări nu au fost stabilite în mod întâmplător. Acești ani marchează revoluția istoriei literaturii universale, momente cruciale din literatura postbelică românească, dar și unele momente sociale și politice, care au dus la schimbări foarte mari, care au influențat într-o măsură mai mare sau mai mică literatura română din Voivodina. Viața culturală din Voivodina unește mereu eforturile românilor (ca comunitate națională în Voivodina) de pe aceste meleaguri de a păstra limba maternă, obiceiurile, etc., așadar, să le afirme individualitatea pe acest spațiu etnic. Literatura română din Voivodina reprezintă o parte esențială a vieții culturale din Banat.

Un șir de izvoare de informații prețioase pentru acest spațiu multicultural, găsite în cărțile de critică și istorie literară de la noi, sunt binevenite pentru încunoașterea postmodernismului liric din Voivodina precum și opera unui dintre cei mai excepționali poeți de pe aceste meleaguri, Petru Cârdu. Inspirat, în primul rând, de ideile tradiționaliste, ca apoi să treacă la avangardă și suprarealismul francez, și până la urmă să reușească să îmbogățească nu numai literatura română ci și literatura universală, pe de o parte de influențat de literatura sârbă, iar pe de cealaltă parte de literatura universală, Petru Cârdu, poet cu cunoștințe temeinice din literatura universală scrie o poezie inedită în acest spațiu multicultural. Din această cauză, o lucrare dedicată acestui poet, traducător, editor și nu în ultimul rând, unui artist al cuvântului, este necesară pentru a pune o bază importantă pentru cercetările ulterioare asupra acestui subiect.

Odată cu debutul lui Slavko Almăjan, Ioan Flora, Petru Cârdu, Mărioara Baba, Olimpiu Baloș, care prezintă o cu totul nouă percepție a poeziei în literatura română postbelică voivodineană, spațiul poetic primește o nouă mentalitate, cu totul eliberată de clișee și departe de tiparele clasice pe care le puteam întâlni înainte de anii '70, '80 ai secolului trecut. Această notă de prospețime inovatoare, cu tot nemaîntâlnită în poezia voivodineană, face ca literatura română din Voivodina să își promoveze tendința spre autenticitate, dar totodată să se bucure de propria identitate în împrejurarea multiculturală în care a și evoluat.

Fenomenul literar care a apărut în acel timp pune în primul plan și alte voci epice, dar mai ales lirice care aveau stiluri deosebite, autentice iar fiecare nouă publicitate va reprezenta nu atât „un răspuns, ci mai exact, o nouă întrebare” (BABA, 2008, 10). Banatul avea de ce să se mândrească, un fapt care este marturisit și de Catinca Agache în felul acesta: „Frumusețea stranie a Bantului a reprezentat o altă tematică, care asemeni firului nevăzut de apă curgătoare proaspătă și cristalină a curs în subsolul tuturor orientărilor și modelelor poetice, conferind autenticitate și specificitate” (AGACHE, 2010, 53).

I. Negoïtescu (când vorbește despre poezia lui Petru Cârdu admiră că poetul poate scrie în două limbi, română și sârbă) afirmă următoare lucruri despre poezia iugoslavă, ea fiind „excellentă și s-a putut dezvolta în liniște pe coordonate europene firești”, în perioada când în România domina realismul socialist, și când „nu fără motiv [...] s-a decis Vasko Popa pentru limba sârbo-croată, devenind unul din cei mai de seamă poeți iugoslavi” (NEGOIȚESCU, 2013, 26). Așa se întâmplă într-o mare măsură și cu poetul Petru Cârdu, cu diferența că el nu a decis să scrie poezii doar în limba sârbă ci a rămas să fie cunoscut precum în literatura românească din Voivodina atât și în literatura sârbă, prin poezie dar și prin traduceri.

Petru Cârdu, urmat de ideile posmoderniste, afirmat în perioada optzecistă, el mereu continuă să aducă idei și concepții originale în opera sa, publicând volumele de poezii *Pronume* (1981) și *Căpșuna în căpcana* (1988). Precum și ceilalți scriitorii români moderni, și Petru Cârdu adesea împletește în opera sa fraze neotraditionaliste viguroase, publică versuri în paginile revistei *Lumina*, în volumele publicate la Comuna Literară KOV din Vârșeț, menținându-și „procedeele” tehnice de expresie, acestea fiind inovate din an în an, producând poezii descriptive mediativ-filozofice și reflexive, inedite în literatura de expresie românească în Voivodina.

Dacă perioada șaptezecistă a reprezentat epoca transformare a literaturii române din Voivodina, perioadă care urmărește idei noi, în care Petru Cârdu se afirmă prin cele mai de seamă volume de poezii ale lui. Considerat de criticii literari cel mai de seamă reprezentant ai generației șaptezeciste din Voivodina, a deschis „ușa” poeziei actuale, limbajului poetic modern, neoavangardismului, ca aceasta să atingă pragul cel mai înalt al liricii românești actuale.

Trebuie menționat faptul că acești poeți, precum este Petru Cârdu, se aflau drept prizonieri ai spațiului minoritar și ai limbii care avea o circulație redusă în Voivodina. Dar asta nu a încetinit ca reprezentanții săi să se îndrepte spre direcții inovatoare ale esteticii modernismului european. Acești poeți sunt apreciați de Simeon Lăzăreanu care afirmă că „poezia scrisă în acest spațiu, în care ne pasc umbrele lungi și ascuține ale crepusculului, încă mai stă sub raza de veghe și de inspirație acelor doi îngeri tutelari ” referindu-se la Vasko Popa și Nichita Stănescu (LĂZĂREANU, 2003, 1). La fel Marin Sorescu notează că scriitorii acelor ani au ieșit de sub „mantaua lui Vasko” și că toți „au gustat din sarea lui” (SORESCU, 1993, 6-12). Primiți cu rezerve, scriitorii noii grupări literare din care face parte și Petru Cârdu, au reușit să forțeze înnoirea discursului liric al acesteia și „echilibrarea” poeziei tradiționaliste cu cea modernă. Apare volumul de debut a lui Petru Cârdu *Menire în doi* (1970) și cel de-al doilea numit *Aducătorul ochiului* (1974), care este curățat de clișee, de hiperbole și valori cosmice, iar lirica are o metamorfozare providențială, deplasându-se spre ludic.

Versuri dinstincte, sincronizate cu fenomenul postmodernismului care se afirmă în planul literar larg românesc rămâne Petru Cârdu care se îndreaptă tot mai mult spre posmodernism, ermetism, prin „ghicitorile poetice” din volumul *Pronume*, publicat în anul 1981. Autorul din nou își schimbă discursul poetic în volumul *Căpșuna în capcană* folosind un adevărat arsenal

postmodernism. În versurile lui se poate descoperi o anumită simbolistică, utilizat împreună cu sarcasmul, parodia, imitațiile, colajele, teribilismele, „exibițiile” lingvistice, „mozaicul și metaforic vis antimimetic”, care au o temă centrală - sfârșitul de secol violent, haosul care îl marchează, „demetaforizarea” și demitizarea, încercând totuși să-și păstreze identitatea print nota de originalitate a rostirii lirice (ALMĂJAN, 1987, 18).

Postmodernismul este perioada în care seniorii acestei literaturi sunt editați în volume antologice și încearcă o nouă tentivă de renaștere a prozei, când șaptezeciștii publică volum după volum și afirmă programe poetice de mare modernitate. Acest climat literar emulativ a stimulat și susținut apariția și afirmarea optzeciștilor și sincronizarea cu fenomenul postmodernismului românesc și sârbesc.

Opera și viața lui Petru Cârdu nu s-a manifestat și existat doar în două culturi (România și fosta Iugoslavia), ci a evoluat pe granița dintre acestea reușind să le „estompeze” cu literatura europeană. El a reușit să scrie volume de poezie, să scoată o extraordinară revistă de poezie internațională, să conducă o editură care era destoinică să se păstreze publicând poezie (*Kovine*), să susțină și să decerneze timp de decenii prestigiosul *Premiu European de Poezie*. A continuat să dezvolte și să contureze inițiativele lui Vasko Popa, să transforme un orașel de la frontieră într-o adevărată capitală culturală europeană.

Petru Cârdu avea spiritul ludic și inovator; poeziile sale care mai târziu erau publicate în volume de poeme de mare valoare artistică a căror viziune artistică este de o rară finețe, iar colajul său poetic de o absurditate acută. Fascinat, în primul rând, de avangarda europeană, Petru Cârdu a știut să pună în valoare tot ceea ce iubea și prețuia, știa când poezia unor noi poeți avea valoare și întotdeauna pregătit să-i ajute.

Petru Cârdu debutează cu poezia *Capriciu* (fiind elev la liceu) în săptămânalul *Libertatea* (1968); tot fiind elev publică și următoarele poezii: *Celulă de pace*, *Nedumerire*, *Târziu*, *Închinare*, *Plouă*, *Vine cerul* în revista *Lumina*. Înainte de a termina liceul (1970) publică volumul de debut de poeme *Menire în doi* în săptămânalul *Libertatea* iar mai târziu la concursul organizat de revista *Lumina* primește premiul III pentru creație. Publicând volumul de debut doar la vârsta de 17 ani, Petru Cârdu primește numele de „Micul Rimbaud”¹. Mulți au dorit să noteze impresiile sale asupra acestui volum; Radu Flora în cartea sa *Literatura românească din Voivodna. Panorama unui sfert de veac*, afirmă următoarele lucruri despre versurile lui Cârdu care are „pretenții hiperbolizate iar tonul comunicării poetului seamănă cu un micro-sistem filozofic” (FLORA 1971, 105). O altă apreciere este a Catincăi Agache care notează că poetul a adus în lirica românească voivodineană o prospețime, teribilism și puritate (AGACHE, 2010, 235). Nichita Stănescu spune că „versurile lui au o anumită răsfrângere în sine [...], așa cum are ochiul melcului în vârful unui corn atins de degetul aspru al realului” (POPA 1997, 295). Alți critici literari afirmă că „lirica lui P. Cârdu, versilibrată, imagistă, cu notabile metafore”, „oscilează și se articulează într-o radicală polaritate” (Enescu, Radu *Familia* nr. 11., 1970, Oradea).

În anul 1974 la Editura *Libertatea*, i-a apărut o altă carte de poezie: *Aducătorul ochiului*, pentru care primește locul I la concursul organizat de *Lumina*. În comparație cu volumul precedent *Menire în doi*, aici putem vedea că poetul și-a schimbat percepția (un lucru pe care o să-l întâlnim mereu în fiecare volum ulterior). Poeziile lui sunt cu accente ludice, iar stilul lui de a crea, ca și motivele din poezii îl vor marca ca pe unul dintre cei mai autentici poeți de pe aceste meleaguri. Metaformismul lui este pe drept recunoscut în poeziile lui: „Moarte-mi verde/e-n dorul de ducă,”; „Gândul meu era pe ierburi”; „Fecioară de sete”. Folosește des cifra *șapte*, pe care o consideră a fi o cifră magică. În una dintre convorbirile sale afirmă că în Voivodina sunt opt poeți, evitând să spună că sunt *șapte*, această cifră este „un număr magic iar al optulea sunt eu”. La fel, cuvântul *verde* este des folosit în astfel de expresii: „verdele amar”, „înverzește cântecul”. De la Nichita Stănescu a împrumutat onirismul: „Cineva se pregătește să fie pasăre / ...Cineva zice: mâine, poimâine voi fi

¹ Almăjan, Slavco (1987) *Considerații asupra poeziei românești din Iugoslavia*, prefață la volumul *Veriunea posibilă. Antologia poeziei românești din Iugoslavia*, Panciova, *Libertatea*, 1987, p. 17-18.

păsare” (*Putința de a fi pasare până la capăt*), iar de la Vasko Popa motivul lupului, simbolul care îl leagă strâns de mit: „pe câmpul de clipe / goneam un șarpe de lup” (*Coborâre în inimă*). Cârdu demonstrează drept abilitatea de a crea poezii arhetipale și ideatice „... este un vizionar printre cei cu privire tulbure, *Aducătorul ochiului* care poate releva o lume altminteri nevăzută” (TARTLER, 1984, 74-77) iar în structura poeziei sale „apar contradicțiile intime” care caută sprijinul cititorului și înregistrate de cititor sunt „... salvate de dominația imaginilor și jocurilor verbale” (ALMĂJAN, 1987, 17).

Placheta de versuri *Pronume/Zamenice*, publicată la KOV, Vârșeț, în anul 1981, se deosebește de volumul precedent prin modalitățile alese și anume: „În stăruința noastră de a institui o ordine în creația eterogenă a poetului, Petru Cârdu ne-a dezorientat dezvoltarea aborescentă a poeziei sale, senzația de colaj poetic, nu numai în cea ce privește limbajul cât mai ales senzația de mimetism a manierelor de a scrie poezia” (POPA, 1988, 302). Poezia *Colocviu* din *Pronume* pare rodul unei științe filosofice, unde se discută despre problemele acestuia parcă ar fi ideile lui Cârdu întemeiate de Aristotel însuși. Din acest volum se remarcă poezia *Colocviu*, de o valoare poetică excepțională: „*Din totdeauna-s pereche/ omul și moartea/ două chipuri în care te cufunzi/ în timp ce o pasăre zboară prin tine*” (CÂRDU, 2007, 41). Petru Cârdu reușește să pună laolaltă elementele care la primul pas se diferențiază unele de altele, poeziile transformându-se într-un „întreg”- colaj poetic. Marele poet decupează cu „tăișul foarfecei” „blând”, chiar dacă „vânătoarea-i interzisă”. Din lupta tălmăcirii sau a lecturilor câte „o faptă” îl amenință pe poet „multă vreme” până când „cineva se mută în noi, /în vreme ce noi/ ne mutăm în altcineva/” (POPA, 1988, 305). Grete Tartler la fel notează părerea despre acest poem el devenind „apt să recepteze realitatea așa cum e spre a se cunoaște, nu mai e prada impresiilor schimbătoare, ea primește în model egal plăcerea și durerea, folosindu-le drept „ochi ai sufletului”. Tartler care privește spre poemele lui Cârdu cu admirație remarcă că „poemele lui Petru Cârdu devin un acord fluid al privirii-de-pretudindeni al repetitivității arhetipurilor, al treptelor devenirii” (TARTLER, 1984, 74-77): „*Treaptă cu treaptă/ se aruncă năvoadele/ ceva curge la vale repede/ Restul se ține sub un clopot. (Treaptă cu treaptă, 2007, p. 46)*

Părerea lui Tartler este binevenită în volumul de poezii *Complicitate* unde își spune părerea asupra poeziei lui Cârdu în următoarea formă: „Spiritul poetic e asemenea unei cupe goale în care lumea se revarsă în totalitatea ei; a dobândit completa dezinteresare, a alungat neîncrederea; cei din jur nu mai sunt judecați după simpatie sau antipatie, ci luați așa cum sunt” (IBIDEM 2007, 153): „*Cu- adevărat îmi plac așa cum ești./ În tine-i cel ce nu e./ iar în el sunt privirile mele/ în stare să taie/ nodul gordian.*” (*Cântec de încurajare, 2007, 37-38*).

Petru Cârdu pune întrebări la care aprobări clare, face presupuneri pe care nu le concretizează: „*Am onoarea să raportez:/ acest poem să dezbracă-n spini./ L-am luat cu mine dornic de cunoaștere./ În ziua aceea am uitat/ să dau sfat materiei dintre a fi/ și a nu fi.*” El uneori oferă sfaturi iar alteori scrie cu intenții satirice, comice: „*Sfârșit de discurs:/ poemul citit își schimbă decorul/ la pagina următoare*” (CÂRDU, 2007, 39-40). În alte poezii precum este *În raport cu nașterea*, Cârdu dezbate problemele existenței omului pe pământ, fiind de părere că individul nu trebuie să se conformeze cu convingerile altora, adică persoana care adoptă și aplică părerile și principiile unui grup mai mare se pierde pe el însuși. Abia la sfârșitul poeziei se poate simți nostalgia poetului: „*Cine ești tu, cel care nu ești,/ Ce-ți trebuie ție pe cel ce nu ești?/ Îmi ceri adiverșă că exiști/ azi, 25 septembrie anul curent*”. (CÂRDU, 2007, 41).

Suntem aici pe urmele lucrului ascun sau a ceea ce Cârdu încearcă să ascundă în fața ochilor care nu văd și care nu doresc să vadă nimic altceva decât copia pustietății proprii. Acest om care vorbește cu inima, care s-a predat cuvintelor, ele fiind inima lumii poeziei, doar un lucru a putut să facă: să se expună ascunzându-și vorbirea, inima care oricum i-ar fi fost strivită. În niciun caz nu suntem pe urmele unui poet tragic care-și numără grăunțele singurătății și-și întoarce privirea de la lume. Aici este vorba de o amăgire practică, de o capcană cu cele mai bune intenții. Marginea poeziei este și pentru cei care încearcă să înțeleagă lumea cu inima. Versurile lui Petru Cârdu

pregătesc capcane și răspunsuri, consolare și pedeapsă cititorilor poeziei lui². Tonul firesc în versurile sale, discursul poetic și caldul său umanism te face să rămâni fără cuvinte. I. Negoșescu este de părere că în versurile lui, Petru Cârdu ascunde o îngrijorare existențială: „*Un om se trezește în vorbirea sa/ și întreabă:/ chipul meu oare a trecut pe-aici?/ Stau și privesc/ în ce limbă un om seceră cuvintele/ la jumătatea drumului dintre sine și nimeni./ Aici interlocutorul rămâne mut./ Eu întorc capul spre cuvintele-n defilare./ Un om se-aude în îmbrățișarea realului,/ condamnat să vorbească cu inima.*” (CÂRDU, 2007, 37)

Limbajul lui P. Cârdu este obscur, adeseori dificil de înțeles, confuz, plin de ghicitori, cifrat, tainic, greu de descifrat. „Poezia lui Cârdu, mai ales aceasta din cartea *Pronume*, se trăiește ca o ghicitoare modernă alcătuită dintr-un fir de poezii-fragmente în aparență slab legate între ele. Însă greutatea în interpretare constă și în faptul că ghicitorile poetice a lui Cârdu nu se întemeiază pe un anumit sistem canonizat de reguli ale jocului, ci, din fericire, ele (poeziile) constituie de la sine un nou și imprevizibil joc” notează Dubak (1983, nr. 157). Alți istorici literari afirmă că Petru Cârdu descrie imagini poetice complicate, chiar cu expresii confuze, lipsite de cursivitate, inspirat de poezia lui Vasko Popa și Nichita Stănescu, a decis să cultive cuvântul în expresii ideomatice, jucându-se cu „metaforismul de tip catahrezic” (POPOVIĆ, 2004, 161). *Pronumele* nu se caracterizează prin efortul evident al poetului de a crea o atmosferă de pronunțată lectură lirică. Volumul se determină prin expresii sarcastice care contrazic logica, adevărate mozaice. Pe de altă parte Radulović S. afirmă că „principiul elementar de constituire a poeziilor se poate determina ca principiul de (dez)legare. Prin procedeul în *medias res*, prin introducerea directă și prin tematizarea ghicitorii, prin examinarea și prin gruparea nivelurilor enigmatice divergente, se fixează și se reglează *colajele poetice subtile*” (RADULOVIĆ, 1982, 657). Petru Cârdu își „cerază” poemele cu idei inedite, după schițele inițiale descrise în poeziile sale, de exemplu: „*te duci cu mâinile goale în întâmpinarea poemului, [...]/ stai la pândă între tot și tine însuși/ vânătoarea-i intrezisă.*” (CÂRDU, 2007, 43).

Prin poezia lui Petru Cârdu literatura din Voivodina a primit o notă inedită sub cupola literaturii europene, aducând o prospețime, uneori o înfiorare, tendință spre meditare, spre filozofare. Cu astfel de versuri, poetul Petru Cârdu trage perdeaua așternută peste literatura românească din Voivodina, încât prin numele lui și a încă un șir de nume de scriitori din Voivodina, așează literatura română de pe aceste meleaguri în circuitul literar european.

Bibliografie

- ALMĀJAN, Slavco (1987). *Considerații asupra poeziei românești din Iugoslavia* în volumul *Versiunea posibilă. Antologia poeziei românești din Iugoslavia*, Panciova, *Libertatea*.;(1987) prefață la *Versiunea posibilă, Antologia poeziei românești din Iugoslavia 1947-1987*, Libertatea.
- AGACHE, Catinca (2010). *Literatura română din Voivodina*, Editura *Libertatea*, Paciova; (2005) *Literatura română în țările vecine, 1945-2000*, Ed. Princeps, Iași.
- CÂRDU, Petru (2007). *Complicitate*, Editura *Libertatea*, Panciova.
- CÂRDU, Petru (1998). *Școala exilului*, Editura *Păsărea Măiastră*.
- CĂRTĂRESCU, Mircea (1999). *Postmodernismul românesc*, Humanitas, București.
- COPCEA, Florin& SÂRBULESCU, Ion (2002). *Scurtă istorie a poeziei românești din Voivodina*, vol. 1. Ed. Lumina, Dropeta Turnul Severin.
- DEACONESCU, Ion (1989). *Poezie și epocă*, Ed. *Libertatea*, Novi Sad.
- DIACONU, N. (1983). *Petru Cârdu „Pronume”* în „*Ramuri*”, nr. Craiova.
- DOINAȘ, Ștefan Augustin (1998). *Poezia lui Petru Cârdu*, prefață la volumul lui Petru Cârdu. *Școala Exilului*, Ed. *Păsărea măiastră*, Craiova.

²Princeps trad. Traducere din limba sârbă în limba română din cartea *Škola izgnanstva*, a lui Petru Cârdu, publicată la Vârșet, ed. KOV în anul 2012. Textul e scris în original de Branimir Bošnjak la p.125.

- DUBAK, B. (1983) *Înțelepți la colțuri*, în *Univerzitetska riječ*, Titograd, nr.157.
- FLORA, Radu (1971). *Literatura română din Voivodina, Panorama unui sfert de veac (1946-1970)*, Libertatea, Panciova.
- JUICĂ, Brândușa (2012). *La confluența a două culturi. Literatura română din Voivodina (1945-1989)*, Editura KOV, Zrenianin.
- KRDU, Petru (2012). *Škola izgnanstva*, Ed. KOV, Vršac.
- KRDU, Petru (2009). *Moj građanski šešir*, *Prometej*, Novi Sad.
- KRSTANOVIĆ, Zdravko (1996). *Vasacko vesti*, br. 86, 13 feb.
- LĂZĂREANU, Simeon (2003). *Despre prietenie și neuitare*, *Libertatea*, Paciova, nr.3.; (1982) *Lumina*, Libertatea, Panciova.
- LYOTARD, Jean- Francois (1993). *Condiția postmodernă*, Editura Babel, București.
- PARPALĂ, Emilia (2011). *Postmodernismul poetic românesc*, Ed. Universitate, Craiova.
- PETROVICI, Sima (2000). *Românii din Banatul iugoslav în operele scriitorilor noștri*. Ed. S.L.R., Novi Sad.
- PLATON, Alexandru-Florin (1994). “*Posmodernism- postistorie- postcomunism: repere semantic*”, Ed. Xenopoliana, torn II.
- POPA, Ștefan N. (1997). *O istorie a literaturii române din Voivodina*, Editura Libertatea, Panciova.
- POPA, Vasko (1947). *Semnificația poeziei*, Ed. Lumina 1-3, Panciova.
- POPOVIĆ, Virginia (2004). *Pavel Gățăianțu. Contribuții la monografie*, Novi Sad: Editura InedCo și Departamentul de Limbă și Literatură Română, Facultatea de Filosofie.; *Științe de studii și cultură*, vol.VII, nr 4.
- RADULOVIĆ S. (1982). *Pronume indicative*, în (književne novine), Belgrad, nr. 657, anul XXXIV.
- TARTLER, Grete (1984). *Privirea-de-pretutindeni în poezie*, în *Melopoetica*, Editura Eminescu, București.
- WEISSBORT, Dainel (1990). *Poezia lui Petru Cârdu*, prefața la volumul *The Trapped Strawberry*, Forest Books, London & Boston.